

LES DIGRESSIONS REFLEXIVES DELS CONTES CALDERSIANS: DE LA PERSONALITAT DEL NARRADOR IMPERSONAL COM A RECURS HUMORÍSTIC*

DENISE BOYER

Université Paris-Sorbonne

Correspondència: Centre d'études catalanes de l'Université Paris-Sorbonne
9 rue Sainte Croix de la Bretonnerie. 75004 Paris (França)

denise.boyer@paris-sorbonne.fr

ORCID ID: 0000-0002-4964-4742

Voyez combien, déjà, devenaient ennuyeux Balzac, Hugo ou Zola, quelle rupture du «pacte romanesque» produisaient, dans la littérature réaliste, les romanciers ratiocinateurs ou moralisateurs quand, intervenant directement dans le roman comme conférenciers, scholiastes, guides, tuteurs ou prophètes, ils se faisaient historiens ou sociologues du contexte de leur intrigue.

JEAN-CLAUDE PASSERON¹

Resum

L'objecte d'aquest treball és establir la tipologia i analitzar la funció de les digressions reflexives del narrador impersonal en els contes caldersians, i.e. de les consideracions generals que exposa al marge de la ficció. Si per definició presenten la mateixa forma i temàtica que a les «novel·les serioses» de filiació vuitcentista, i aparentment tenen el mateix doble objectiu de legitimar la ficció i transmetre autoritàriament una certa concepció del món, són un exemple de capgirament irònic que inverteix els efectes habituals d'un recurs literari, divertint el lector a costa d'un narrador impersonal desprestigiat.

Paraules-clau

Calders, digressió, narrador impersonal

Abstract: *REFLEXIVE DIGRESSIONS IN PERE CALDER'S SHORT STORIES: ON THE IMPERSONAL NARRATOR PERSONALITY AS A HUMOROUS DEVICE*

This paper aims to establish the typology and examine the function of the reflexive digressions by the impersonal narrator in Pere Calder's short stories, i.e., of the general considerations he offers outside the story. While by defini-

* Per a Carles Miralles, *in memoriam*.

1. PASSERON 1993: 83.

tion they show the same form and topics as those of the nineteenth century «serious novels» style, and they apparently have the same twofold purpose of legitimizing fiction and authoritatively conveying a certain worldview, they are an example of ironic reversal by inverting the usual effects of a literary device and thus amusing the reader at the expense of a discredited impersonal narrator.

Key Words

Calders, digression, impersonal narrator

L'objecte d'aquest treball és establir la tipologia i analitzar les funcions de les digressions reflexives² del narrador impersonal en els contes caldersians:³ o sigui de les consideracions doxològiques, ideològiques, científiques⁴ exposades al marge de la ficció,⁵ i per tant for-

2. Noció introduïda per Gérard Genette: «certaines pauses sont plutôt digressives, extradiégétiques, et de l'ordre du commentaire et de la réflexion plutôt que de la narration: pour viser gros, citons [...] les dissertations historico-philosophiques de *Guerre et Paix*. [...] le récit s'interrompt [...] pour laisser la place à un autre type de discours. [...] il vaudrait peut-être mieux faire une place, dans son étude, à ce cinquième type de mouvement que serait la digression réflexive: le moins qu'on puisse dire est qu'elle ne manque pas dans la *Recherche*.» (GENETTE 1983: 25) Altres denominacions són: «digression généralisante» (Déruelle 2004: 91), «généralisation sentencieuse» (Karabétian 2004), «digressió discursiva o assagística» (Besa 2010: 17), etc.

3. Citem l'edició de *Tots els contes*, Barcelona: Edicions 62, 2008. A les citacions indiquem els fragments digressius en cursiva.

4. Segons la tipologia establerta per Déruelle (2004: 106-107 & 129): «le discours savant fait référence à des disciplines constituées. [...] par delà leur distinction, le discours doxologique partage avec le discours scientifique le fait qu'il prétend expliquer la réalité. Dans le récit balzacien, la *doxa* délivrée par le narrateur se présente comme une explication du monde et livre les causes de phénomènes sociaux ou psychologiques. [...] Le discours idéologique, en érigeant des préceptes, peut justifier la réalité ou critiquer le monde, voire proposer des solutions. Le destinataire proclame le bien-fondé de ses propos et en revendique pleinement l'origine. C'est ce qui le distingue du discours savant, objectif, mais également du discours doxologique, simple voix d'un "on" indéterminé. [...] Qu'elle soit polémique, prescriptive, ou encore simplement critique, la digression idéologique va clairement à l'encontre des préjugés de la *doxa*.»

5. «[S]e habla de digresión siempre que la dinámica de la narrativa es interrumpida para que el narrador formule asertos, comentarios o reflexiones normalmente de carácter genérico y que trascienden lo concreto de los eventos relatados; por eso la digresión corresponde, en principio, a una suspensión momentánea de la velocidad [...] narrativa adoptada.» (REIS & LOPES 1995: 64 B-65 A)

malment separables del relat⁶ —si bé s’han d’estudiar, òbviament, com a part integrant del text novel·lesc. Dit d’una altra manera, són les «enunciacions serioses»⁷ de tipus balzaquí, que pretenen a la vegada transmetre didàcticament algun saber o opinió⁸ i «legitimar» la ficció⁹ presentant-la com a il·lustració d’alguna «coneguda llei».¹⁰ Excloem, per tant, els comentaris sense abast general sobre algun element ficcional,¹¹ les consideracions generals que apareixen als diàlegs o als pensaments d’un personatge, sigui o no narrador,¹² les digres-

6. Segui directament, si formen una oració amb un sentit complet, sigui mitjançant una transposició que no n’afecta el contingut semàntic: «J’appellerai “énoncé idéologique séparable” un énoncé du discours romanesque qui obéit aux trois conditions suivantes: I) Il produit à lui seul un effet de signification complet et sans enclave. II) Il a la structure logique d’une proposition universelle. III) Il n’est pas contextuellement rapporté à une subjectivité. [...] Les ancrages marginaux de S n’en affectent pas la séparabilité quant au contenu. Mais, l’ouvrant à des énoncés inséparables, ils produisent un effacement formel de la séparabilité.» (BADIOU 1966: 83 & 87)

7. «Parfois, l’auteur d’un récit de fiction introduit dans le récit des énonciations qui ne relèvent pas de la fiction, et qui ne font pas partie du récit. Pour prendre un exemple connu, Tolstoï commence *Anna Karénine* avec la phrase: “Les familles heureuses sont toutes heureuses de la même manière, mais les familles malheureuses sont malheureuses d’une manière distincte, originale.” Ceci, à mon avis, n’est pas une énonciation de fiction, mais une énonciation sérieuse. C’est une véritable assertion. Elle fait partie du roman, mais non du récit de fiction.» (SEARLE 1979: 117-18)

8. «La motivation didactique du récit balzacien n’est pas niabile.» (BORDAS 1997: 196)

9. «Le discours du savoir universel est d’abord un outil tactique pour authentifier la fiction et en légitimer l’énonciation. La *doxa* balzacienne est un *bluff*.» (BORDAS 1997: 229)

10. 430: «Ara va bé de repetir una coneguda llei: l’home adopta més sovint del que es tem decisions fressades.»

11. P. ex. 730: «els vuit integrants de l’escamot d’execució foren condemnats a mort. Que ja són ganes de contradir!»; 895: «l’aniversari de la neboda Ròmula, que també és un nom que Déu n’hi do.»

12. P. ex. 108: «Al marge de l’alegria, em rosegava una certa recança [...]. Cadascú basteix les seves quimeres d’acord amb les seves il·lusions més recòndites, i jo havia alimentat les meves»; 688: «—No s’avergonyeixi, no —em va dir [...]. L’audàcia i la inconsciència adornen la joventut.»; 795: «“Les dones són boges”, va dir-se a ell mateix.» Tampoc no hem considerat com a digressions els pensaments que es poden atribuir lògicament a un personatge, p. ex. 502: «Era cert que l’Elena sempre parlava d’una jornada molt atapeïda, però vuit hores són vuit hores i l’enganyar no vol pas massa temps.»

sions descriptives,¹³ que formen part del relat, i les metadiscursives,¹⁴ que són consideracions del narrador sobre el mateix relat.¹⁵ De les digressions reflexives, se n'estudiarà successivament la forma, el contingut i la funció.

Des del punt de vista formal, les digressions reflexives es caracteritzen pel present gnòmic dels verbs conjugats¹⁶ i la presència d'un(s) element(s) dotat(s) en si mateix(os) o contextualment d'un valor generalitzador: demostratiu «de connivència»¹⁷ (862: «Era *un instant solemne, de punt i a part, d'aquests que ocasionen silencis angoixosos*»); article definit o indefinit pres en un sentit genèric¹⁸ (168: «Quan algú s'interessava per la figura, ell tenia *la vanitat de l'amo que parla de singularitats de raça canina*»); més rarament, pronom o adjectiu indefinit (435: «Però *qui es lliura a un ideal deixa que les qüestions personals quedin a banda i banda de la ratlla traçada* i conreà l'oratòria amb més fervor que mai»), persona verbal (670: «*quan t'espien, et sents obligat a dissimular els impulsos, es perd molta espontaneïtat*»), adverbis o locucions adverbials (764: «*Com que en aquests casos sem-*

13. P. ex. 700: «*va dipositar el contingut de l'embolcall en un bressol de plàstic i níquel, d'aquests que no es bressen.*»

14. Com era d'esperar en una forma tan breu com el conte, no hem trobat cap exemple de digressió narrativa corresponent a una ficció secundària.

15. P. ex. 158-159: «Com que tothom es deu haver trobat en casos com el que descriu, m'estalviaré d'explicar els ressorts d'aquestes desesperances»; 524: «Llàstima de les presses i del temps que fuig, perquè, en realitat, la història hauria de començar aquí.»

16. «Leur point commun [de ces différents traitements de la *doxa*] demeure l'usage du présent gnomique qui fait la force de ces assertions.» (BORDAS 1997: 200-201)

17. «adjectifs démonstratifs de connivence qui présupposent une connaissance commune au narrateur et au lecteur» (BORDAS 1997: 207). Recurs balzaquià molt freqüent i molt comentat: «C'est un phénomène évident avec la tournure dite "exophore mémorielle", fait de style si spécifiquement balzacien, qui pose dans une relative au présent de démonstration un nouvel espace d'énonciation, à l'intérieur d'une phrase matrice au passé fictionnel. "Lucien [...] était sur le point de prendre un de ces partis extrêmes auxquels on se décide à vingt ans"» (Bordas 2003: 86); «Il conviendrait d'analyser précisément l'effet de l'interpellation qui s'opère au travers [...] du fameux déictique d'ostentation "un de ces...qui".» (Dällenbach 1980: 158) Etc.

18. «il y a la généralité sur le mode du défini (la): "*Est-ce le chagrin, est-ce le bonheur, qui prête à la femme de trente ans*", mais aussi la généralité sur le mode de la particularisation: "*Une femme de trente ans a d'irrésistibles attraits pour un jeune homme*".» (Martine Léonard citada per BORDAS 1997: 210)

pre hi ha algú que s'esparpilla primer que els altres, va tocar-li a Miramirans de trencar el recolliment col·lectiu»), i/o verb *soler* (902: «D'altra banda, les consciències se sentien reposades, perquè ja se sap que les guerres [...] solen tenir unes conseqüències que eliminen la voluntat particular»).

Sintàcticament, els elements digressius poden constituir, per ordre de dependència creixent amb el relat de ficció:¹⁹

1) una oració simple o composta (o una sèrie d'oracions):

1.1) juxtaposada²⁰ pròpia (501: «L'Albert, que es mirava distretament un escandall, sentí de sobte la fascinació de les partides. *En la feina diària, diguin el que diguin, no tot és rutina: hi ha passió en cada ofici; d'altra manera, la gent estaria ben llesta*»);

1.2) juxtaposada impròpia²¹ (799: «es batia en retirada desordenadament, abandonant l'equip i les posicions. *En moments així, l'home tendeix a tenir llàstima de si mateix i, sobretot, a inspirar-ne als altres*»);

2) una oració adversativa coordinada amb una altra d'anterior de contingut ficcional (482: «L'argument era de molt de pes, però *quan s'està de desgràcia no hi valen les raons*»);

3) un incís:

3.1) semànticament autònom (453: «Però encara li quedava el deix —*les primeres impressions són tossudes*— d'atribuir a l'avi el cognom d'Alcelsigui»);

3.2) anafòric (900: «eren dos generals que s'assemblaven molt de caràcter (*tots s'assemblen*) i tenien reaccions calcades»);

19. Cf. (en el cas de Barbey d'Aureville) aquest «inventari» dels «models de proposicions generalitzants»: «soit un bloc discursif détachable, à la suite duquel le personnage est réinscrit au moyen d'un terme de liaison [...]. soit une proposition consécutive ou causale incluse dans une phrase (hypotaxe) [...]. soit une proposition insérée entre parenthèses ou entre tirets dans le continuum narratif (parataxe) [...]. soit le développement d'un terme de la phrase narrative, sujet, objet ou complément (expansion).» (DODILLE 1987: 154)

20. És excepcional que un conte comenci amb una digressió. Ex. 863: «*Arriba un moment, en la vida de tota parella que s'hagi fet gran amb poca o molta harmonia, que parlen amb comprensió de la mica de futur que els espera*. Com, per exemple, el cas del qual ens ocuparem ara.»

21. Quan la seqüència digressiva remet anafòricament a la seqüència narrativa precedent, vegeu BADIA 1994: 332.

4) una oració subordinada:

4.1) completiva dependent d'una oració principal de contingut narratiu (332: «Lalo ignorava que, *de vegades, Déu posa la profecia en llavis dels humils*») o metadiscursiu (434: «I aquí —valgui l'incís— és oportú fer notar *com és d'estrany que aquesta preocupació constant dels aristòcrates per tirar bé no hagi desvetllat més suspicàcies des del principi del temps*»);

4.2) relativa explicativa (740: «En *el moment de ficar-se al llit (que tothora és de gran compromís)* ell volgué saber —era un somiador— si ella l'estimaria sempre») o especificativa (325: «L'home [...] temia llavors la proximitat de la topada, potser per *l'abisme que hi ha sempre entre la prèdica i l'acció*»);

4.3) circumstancial causal²² (589: «Les lamentacions ocupaven el primer lloc, *perquè queixar-se no vol un gran esforç*»);

5) un sintagma nominal inclòs en una oració de contingut ficcional (397: «o bé si ens quedaríem sempre en *dimarts, aquest dia de la setmana tan ensopit*»).

El retorn al relat de ficció, després d'una o més oracions de contingut digressiu,²³ pot fer-se en forma d'una oració juxtaposada pròpia (494: «*En els moments crítics, sempre hi ha qui té més serenitat que els altres. Un del jurat va enfilar-se en una cadira*») o impròpia (599: «*Mantingueren el silenci, que és una manera consagrada —diuen— d'afirmar. En Solanell s'ho va prendre així*»); o bé d'una oració coordinada copulativa (517: «El metge es va donar *un cop al front, d'aquells que serveixen per a expressar oblits*. I en Comtal i Masferrer, correcte, discret, declarà que ell ja se n'anava») o adversativa (425: «*Per als pre-*

22. Un altre recurs balzaquià característic: «[dans l'ensemble de *la Comédie humaine*, la conjonction *parce que* apparaît à juste titre comme l'emblème [...] d'un auteur qui à tout propos recourt à l'explication causale. [...] ce qui nous intéresse au premier chef, dans notre perspective, c'est que les conjonctions causales, à des degrés divers, ont pour caractéristique de postuler une connaissance *partagée* par le destinataire et le destinataire ou, à tout le moins, un ensemble de croyances fonctionnant comme référence *commune*.» (DÄLLENBACH 1980: 160)

23. És excepcional que un conte acabi amb una digressió. Ex. 398: «*Enmig del desconcert i de l'escepticisme que va afectant la vida moderna, cal no perdre de vista les coses que, aparentment, ja no serveixen.*»

soners reals, passar gana constitueix una distracció que no té preu; però el militar estava sol·lícitament nodrit».²⁴

En l'aspecte temàtic, les digressions caldersianes acostumen a presentar-se com a observacions a l'abast de tothom, judicis de sentit comú, veritats fundades en una experiència que se suposa compartida pel lector: o sigui que s'inscriuen o pretenen inscriure's, sovint explícitament («ja se sap», «com tothom sap», etc.), dins una forma de doxa. El saber que transmeten sol ser de tipus sociològic (860: «La família protagonista d'aquest relat (els pares, volem dir) no celebren mai cap festivitat religiosa. Però vet aquí que el dia de Nadal és diferent. És una efemèride que es presta a les evocacions nostàlgiques [...]. El cas que és que la majoria es deixen endur per la màgia del Nadal») i/o psicològic (321: «Tots abaixaren els ulls, una mica torbats, perquè un retret justificat deprimeix l'ànim»). S'observa una forta tendència a considerar alguns comportaments com a propis d'un sexe (861: «La mare fou la primera a reaccionar, i cal dir que, en general, aquesta és una virtut de les dones»),²⁵ una edat (145: «Sofia, en virtut de l'esforç propi de la seva edat, aconseguia enamorar-se»),²⁶ un temperament (522: «Va tenir [el jove] una d'aquestes arrencades que fan que els tímids, de tant en tant, envesteixin a cegues»),²⁷ una identitat nacional o racial (871: «Com que el va veure nerviós, amb una d'aquestes obstinacions que pateixen de vegades els homes del nord»),²⁸ una categoria professional (971: «Va empènyer el tallapapers amb aquest impuls sobtat que fan servir els metges quan menys t'ho

24. Només hem trobat un cas de subordinada consecutiva (491: «Això li donava un complex de culpabilitat, que és una cosa terrible per a un fiscal; així que, tot abaixant els ulls [...]»).

25. Id. 755: «La senyora [...] té aquell desconcert tan femení que consisteix a obrir el moneder i fer veure que hi busca alguna cosa.»

26. Id. 786: «La Glòria es trobava en una d'aquelles edats de tant compromís. Tenia cinc anys.»

27. Id. 518: «—Si podries ser fill meu! Aquesta frase banal, tantes vegades dita, té una força notable en alguns moments de la convivència humana, sobretot si a qui toca el paper de fill en estat de projecte és tímid i propens als sentiments purs.»

28. Id. 259: «Amb l'entossodiment comú a indis i mestissos, encetaren una tediosa batalla verbal.»

esperes»).²⁹ Són excepcionals la reflexió filosòfica (975: «Però l'atzar vetlla a la seva manera, a vegades per arrodonir vides, i d'altres per introduir-hi seriosos elements de pertorbació»), la presa de posició sobre un tema de societat (688: «Federico ja parlava el català com nosaltres. Perquè després ens vinguin amb els romanços de la diglòssia! Quan hi ha bona voluntat rai!»)³⁰ o la referència a alguna teoria científica (144: «Com les malalties mentals modernes, sabeu? Feta per part del metge la descoberta de l'origen d'una obsessió i explicada al malalt, aquest s'afanya a guarir-se'n, diuen»). Res de comparable, per tant, a l'«esveradora multiplicitat [del] saber balzaquià»,³¹ ni a les seves ambicions pròpiament ideològiques i científiques.

Dins aquestes temàtiques poc variades, a més a més, la majoria de les digressions són d'una extrema banalitat, a tal punt que algunes recorden o fins i tot reprenen alguna dita coneguda o una frase feta³² (807: «És famosa la gota simbòlica que fa vessar els gots»). Quan no són pures banalitats (964: «*Les choses són com són*»)³³ o trivialitats de la vida quotidiana (856: «*Els bancs, com els autobusos, tenen uns dies i unes hores punta*»),³⁴ són tòpics molt repetits i amarats d'una concepció del món ja clarament antiquada a la segona meitat del segle XX, que tradueixen una visió essencialista de l'ésser humà (431: «*aquesta ten-*

29. Id. 809: «L'inspector feia un esforç visible per dominar-se [...]. Ara: és una gent acostumada a sobreposar-se, l'exercici de l'autoritat els avicia i se senten obligats en tot moment a introduir les puntuacions de les converses.»

30. En una altra ocasió, sobre la mateixa qüestió de la immigració, el narrador manifesta molta pusil·lanimitat (687: «i tampoc no seria just atiar-lo contra els immigrants, una qüestió delicada amb la qual hem d'anar molt de compte»).

31. «Malgré cette affolante multiplicité, le savoir balzacien peut être classé en deux catégories distinctes, selon qu'il appartient aux sciences exactes et expérimentales d'une part, ou aux sciences humaines (histoire, géographie, sociologie, économie, droit) d'autre part.» (DÉRUELLE 2004: 109)

32. Cf. p.ex. 325: «L'home [...] temia llavors la proximitat de la topada, potser per l'abisme que hi ha sempre entre la prèdica i l'acció», i «Una cosa és dir, i l'altra és fer»; 282: «De tant en tant, s'acostava un client, [...] i deixava una petita moneda a terra, confirmant que el bon gènere es ven sense esforç i propaganda, pel simple pes del seu prestigi» i «El bon vi no necessita ram».

33. Id. 116: «Però el temps passava, d'aquella manera inexorable que ja és sabuda, i arribà el moment en la qual la cambra de jocs s'havia d'inaugurar.»

34. Id. 494: «A la sala, la gent es va impacientar de sobte i tothom volia anar-se'n, com en els darrers minuts de l'hora de plegar.»

dència tan humana de malfiar-se de les coses que, de massa bones, semblen antipàtiques»³⁵ i una imatge fatalista de «la vida», concebuda com un «destí» (864: «Tanmateix (i això ho sap tothom) *el destí de les persones és insondable*»³⁶). O bé són consideracions que en coherència amb aquesta filosofia tronada, respiren conservadorisme (607: «Per desgràcia, són costums que tendeixen a *desaparèixer, com tantes i tantes coses que deixem perdre irremeiablement*»³⁷), conformisme social (742: «*Cal que sigui així, no podem pas criticar aquests professionals [els metges], perquè quan es mostren severos ho fan pel nostre bé*»³⁸) i un puritanisme que porta a al·ludir a la sexualitat amb tot de circumlocucions (901-902: «Això sense comptar *que les persones, en general, no som de fusta, la naturalesa té les seves exigències, sempre fa el seu curs, i quan es tracta de braços és just de reconèixer que les dones també hi tenen dret, i que els homes són molt proclius a abraçar*»³⁹). A aquestes característiques que no parlen gaire a favor de la independència d'esperit del narrador, ni de la seva altura de mires, ni de l'amplitud dels seus interessos i coneixements, cal afegir que les seves consideracions sobre les relacions humanes reflecteixen una certa ansietat social, ja que aquestes semblen dominades, molt més que per la benvolença,⁴⁰ per les dificultats de comunicació (668: «aprofitant *una pausa en la conversa d'aquestes tan penoses*»⁴¹), la vanitat (821: «Va tocar-li *un entrevistador d'aquells que es volen lluir amb preguntes*

35. Id. 975: «Va ésser [...] un amor radiant a primera vista. *És tan estranya la naturalesa!*»

36. Id. 524: «No podia saber —*i sort hi ha del secret d'aquestes coses!*— que si hagués escollit el doctor Mirapeix, un prodigiós encadenament d'atzars i de circumstàncies l'haurien dut a la República de Costa Rica.»

37. Id. 905: «La senyora [...] va felicitar l'arquitecte, *una delicadesa que ja gairebé no s'estila entre clients i proveïdors.*»

38. Id. 902: «Tot seguit es persignaven, *perquè no costa res de guardar les formes.*»

39. Id. 398: «s'assenyalava la conveniència que la generació que seguirà immediatament la nostra no s'assabenti de res, per no accentuar *la temeritat que l'eficàcia creixent dels antibiòtics dona avui a les joventuts de tota la terra.*»

40. Són excepcionals les digressions que es refereixen a una bona relació, p. ex. 450: «És curiós de constatar *com pares i fills s'arriben al cor sense que calguin grans discursos*»; 507: «Es tractava d'un d'aquests bells acords tàcits que neixen d'una llarga convivència.»

41. Id. 966: «El col·loqui va entrar en un d'aquests túnels que semblen sense sortida.»

impertinents»),⁴² i tota mena de mals sentiments (per exemple 286: «i sorgia l'hostilitat, rarament confessada, de l'home llis per l'artista»; 424: «com passa sovint en coses que se senten d'una manera superficial, s'entestà a expressar-ho calorosament i a adoptar una posició agressiva»; 425: «no podia tenir l'ajut del ressentiment i els propòsits de venjança que aparenten escurçar les llargues condemnes»; 500: «Sortiren tots dos al balcó, donant-se empentes per no perdre's els primers moments d'una topada, que són els millors»).

De manera que globalment, els temes recurrents de les digressions configuren el retrat implícit d'una personalitat⁴³ conformista, timorata, immersa en la quotidianitat més grisa, curta de mires i mancada de sentit crític. És poc menys que impossible, per tant, prendre's seriosament les «enunciacions serioses» d'un narrador tan poc fiable, tant més que el seu llenguatge traeix a la vegada un nivell cultural poc elevat i una certa presumpció, pel freqüent decalatge entre el lèxic molt col·loquial i el to sentencios, pesadament didàctic (899: «La guerra del noranta-sis és poc coneguda, potser perquè entre les guerres petites, les mitjanes i les grans ens hem fet un embolic. Però cal ser objectius i convenir que, de cada guerra, se'n poden extreure ensenyaments, amb independència de les dades estadístiques»⁴⁴), i/o les metàfores rebuscades (509: «Canviar d'habitud es diu de pressa, però costa. La conversa és molt senyora, i a vegades s'ajup esquerpament

42. Id. 451: «i si es tracta d'un secret honrat, d'aquells que no volen mal a ningú, fan molta companyia i donen al seu propietari una importància innegable.»

43. Només és una contradicció aparent parlar de la personalitat d'un narrador impersonal: «Certes, la subjectivité du narrateur hétérodiégétique est une notion paradoxale. [...] Mais il convient de mesurer que si la subjectivité est d'autant plus repérable qu'elle s'incarne dans les traits d'une personne, en l'occurrence d'un personnage, la subjectivité n'en reste pas moins, avant d'être une donnée psycho-sociologique, un fait de langue. Et de ce point de vue, le narrateur anonyme est bien un être de discours, susceptible, de ce fait même, d'exprimer plus ou moins sa subjectivité.» (RABATEL 1998: 103-104)

44. Id. 438-439: «Deduccions precipitades conduirien a una moral mesquina, que no es pot admetre. Sembla que el progrés camina millor damunt la blanesa de la carn morta, i el cas és que no s'aturi. Per altra banda, s'ha de tenir en compte que entre la dolenteria extrema i l'afecte desmesurat abunda un terme mitjà encoratjador, la comparsa altruista representada en aquesta narració per les dotzenes i dotzenes de persones que brindaren l'esquelet pel benestar rústic.»

sota un tema i només bota si es toquen les tecles que vénen de gust».⁴⁵ I encara afebleixen l'autoritat d'aquestes «enunciacions autoritàries»⁴⁶ la minoria de digressions que pretenen, en fort contrast amb les banalitats i els tòpics que són majoria, «legitimar» una ficció completament inversemblant per una llei psicològica o sociològica del tot estrafolària (592: «Tanmateix, tal com passa quan les institucions s'han de refiar dels miracles, la gent s'avorria».⁴⁷ Una primera conseqüència és que aquí, a diferència del que passa amb les novel·les balzaquianes o de filiació balzaquiana, no es planteja la qüestió de si cal —ni tan sols de si es pot— atribuir a l'autor les idees generals expressades pel narrador:⁴⁸ el que fa Calders és, òbviament, «simular voluntàriament una personalitat distinta», que recorda més aviat la del narrador «ingenu i benpensant de *Tom Jones*, “just-medi” de *Lewwen*, o devot de *Josep [i els seus germans]*»,⁴⁹ i forjar expressament «un discurs ideològic imperfecte, que s'ha de llegir de manera crítica, irònica, a contracorrent».⁵⁰ La seva intenció, per tant, ni és explicativa ni didàc-

45. Id. 599: «*Ja se sap que quan algú cedeix en qüestions de principis és com si s'enfilés en un tobogan, que un cop a dalt ja només es pot lliscar per avall.*»

46. «Au delà du contenu même de la *doxa*, ce qui sans doute irrite Auerbach, c'est la liberté que s'arroge le narrateur balzacien de disposer d'une énonciation autoritaire comme l'énonciation sentencieuse pour justifier et légitimer le discours de sa fiction.» (BORDAS 1997: 225)

47. Id. 963-964: «Per molt estrany que ens sembli, les erugues tenen escoles. [...] Però que s'entenen entre elles, sobretot per a organitzar-se, no n'hi ha cap dubte raonable. [...] «*I com que a les erugues no els agrada de discutir van destinar-la a serveis auxiliars.*»

48. «Reste à savoir si les *idées*, ou prétendues telles, du narrateur d'un roman de Balzac, sont les idées de Balzac, ce qui est possible, et même vraisemblable.» (BORDAS 1997: 220)

49. «La deuxième hypothèse est celle de la simulation volontaire, par l'auteur réel et dans son œuvre, d'une personnalité différente de sa personnalité réelle, ou de l'idée (supposons-la, par hypothèse et pour éviter des détours inutiles, correcte) qu'il s'en fait. [...] Le cas des narrateurs hétérodiégétiques est plus subtil et plus intéressant, puisqu'on a là un narrateur-auteur anonyme, et par là (plus) implicite, dont la personnalité peut effectivement être (volontairement) distincte, voire (généralement) ironique: ainsi du narrateur naïf et bien pensant de *Tom Jones*, “juste-milieu” de *Lewwen*, ou dévot de *Joseph*.» (GENETTE 1983: 99-100)

50. Es la hipòtesi que formula COHN 1997: 118-119, a propòsit de Proust: «Certains auteurs envisagent brièvement [...] la possibilité que Proust ait délibérément créé pour son narrateur un discours idéologique imparfait, discours qui doit être lu de

tica, sinó clarament lúdica, i la funció de les digressions no és pas la de legitimar la ficció ni de transmetre cap saber, sinó de contribuir al caràcter humorístic del text.

Dues formes d'humor van lligades al mateix contingut de les digressions, en ridiculitzar a la vegada la societat que els genera —estreta, resclosida, plena de prejudicis— i el narrador que les assumeix. A la sàtira social, per tant, s'afegeix una comicitat de caràcter, encara accentuada pel fet que és la mateixa de molts personatges caldersians, siguin o no narradors, que en la seva ingenuïtat i presumpció també solen enunciar com si fossin grans pensaments tòpics dels més tronats⁵¹ sobre «la vida» (95: «*Però, què som en aquest món? [...] Però Déu tanca una porta i n'obre una altra*»), la naturalesa humana (474: «*Vaig trobar que s'arriscava massa, per la tendència que tots tenim de sobreestimar-nos*»), les dones (91: «*vaig veure de seguida que venia consirosa, amb aquesta mena de melangia histèrica de les dones*»), els temperaments nacionals o racials (461: «*Els homes blancs som així, i fins i tots en els moments que és millor estar-se quiet, tenim el defici de prendre decisions*»), etc.⁵² A més a més, també ho fan amb el mateix llenguatge entre col·loquial i ampul·lós (951: «*Això em costà el conegut trasbals de la topada entre les possibilitats i els desigs, un conflicte que mai no es resol amb satisfacció completa. Ara: quan hi ha voluntat rai!*»), i no deixa de ser risible que el narrador impersonal, en més d'una ocasió, acusi un personatge de ser «sentenciós», «efectista», «imbuït de la seva importància» i «amic de fer sentències», o de «*t[enir] vel·leitats literàries i [...] adornar la conversa amb frases de gran espectacle*»,⁵³ quan ell mateix cau sovint en els mateixos defectes

manière critique, ironique, à contre-courant. [...] L'interprétation de De Man suggère clairement [...] que la *Recherche* est [...] un roman pourvu d'un narrateur fictionnel expressément créé avec l'intention d'en faire un locuteur peu crédible.»

51. I també alguna extravagància, p. ex. 183: «*Totes les persones, quan arriben a una certa edat, han tingut contactes amb el sobrenatural, i, quan ve a tomb i en tenen ganes, ho expliquen.*»

52. Algunes digressions tenen fins i tot un contingut molt semblant. Compari's, p. ex., 149: «*La vida dona capgirells quan hom els espera menys, i això, per més que la filosofia ens ho vulgui fer entendre, ens sorprèn sempre*» (narrador personatge) i 600: «*Al capdavant, la vida fa després el que li sembla*» (narrador impersonal).

53. 595: «—És la vida —va replicar sentenciosament en Joan.» 691: «El senyor Mitjavila era efectista i tenia fe en els discursos.» 579: «Imbuït de la seva importància,

que censura. Per fi, tenint en compte la seva poca serietat, les digressions constitueixen de per si mateixes una paròdia de la novel·la seriosa⁵⁴ vuitcentista, basada en la idea que la ficció pot —i ha de— donar una fidel imatge de la realitat tot il·lustrant les lleis psicològiques, sociològiques, etc. enunciades per un narrador omniscient en tots els sentits de la paraula.⁵⁵ Si a «l'era del recel»,⁵⁶ en què queden «desqualificades» tant l'ambició realista com la didàctica,⁵⁷ les digressions «serioses» tendeixen a avorrir i/o irritar el lector que les veu com una insuportable mostra de pedanteria⁵⁸ i/o un groller intent de manipulació,⁵⁹ les intromissions més o menys poca-soltes d'aquest

l'home mesurava les paraules i era amic de fer sentències.» 676: «Tenia vel·leitats literàries i li agradava d'adornar la conversa amb frases de gran espectacle.» Cf. 34: «Al principal, el consell té una especial importància, per la presència d'un prestigi: un mestre nacional amic de les cites i les frases profundes, comentador internacional enciclopèdic [...]. Concentrat i responsable, seriós [...], l'home fa una llarga estona que es passeja d'un cap a l'altre del replà».

54. «l'écriture balzacienne de la digression est radicalement nouvelle par rapport à la pratique antérieure de ce procédé. [...] En effet, bien loin de vouloir faire un anti-roman, Balzac cherche à fonder un nouveau roman, c'est-à-dire un roman *sérieux*, afin de donner ses lettres de noblesse à ce genre littéraire. Un roman sérieux, cela signifie peut-être avant tout un roman structuré et vraisemblable [...]. C'est aussi un roman qui ne se contente pas de distraire son lecteur [...], mais qui vise également à l'instruire.» (DÉRUELLE 2004: 16)

55. «La digression généralisante a pour fonction de soutenir le récit, mais la réciprocité est vraie: le récit, tel un *exemplum*, la légitime implicitement.» (DÉRUELLE 2004: 91)

56. SARRAUTE 1956.

57. «Autant dire qu'ici [chez Claude Simon], l'utilisation du modèle analogique et causal à des fins de totalisation s'est disqualifiée. [...] Contrairement à ce que nos références à Musil et au Nouveau Roman des années 50 ont pu induire à penser, cette disqualification, en effet, ne date pas d'hier. On admet communément qu'elle s'inaugure avec *Madame Bovary* [...] ou, au plus tard, avec *Bouvard et Pécuchet*.» (DÄLLENBACH 1980: 162)

58. «[La digression] est généralement considérée non comme un procédé, mais comme un défaut: tic, bavardage, ficelle grossière, manifestation de pédantisme, remplissage pour roman-feuilleton —au choix.» (DÉRUELLE 2004: 15)

59. «cette conception autocratique de la narration [...] passe par une énonciation ouvertement autonymique. Semblable assurance choqe, déplaît, ce qui est encore une façon de reconnaître son efficacité illocutoire. [...] D'une certaine manière, il n'est pas interdit de lire son arbitraire comme un test d'irritabilité qui, en provoquant le lecteur, tend à l'annexer à son tour dans ce dispositif énonciatif qu'est le roman.» (BORDAS 1997: 227)

narrador impersonal «racionalitzador i moralitzador»,⁶⁰ al contrari, participen de la tonalitat humorística dels contes.⁶¹

En conclusió, les digressions dels contes caldersians, si per definició presenten la mateixa forma i temàtica que a les «novel·les serioses» de filiació vuitcentista, i aparentment tenen el mateix doble objectiu de legitimar la ficció i transmetre autoritàriament una certa concepció del món, són un exemple de capgirament irònic que inverteix els efectes habituals d'un recurs literari, divertint el lector a costa d'un narrador impersonal desprestigiat.

BIBLIOGRAFIA

- BADIA (1994): Antoni Maria Badia Margarit, *Gramàtica de la llengua catalana*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- BADIOU (1985): Alain Badiou, «L'autonomie du processus esthétique», *Cahiers marxistes-léninistes*, 12-13 (octubre 1966), ps. 77-89.
- BESA (2010): Carles Besa, «Notes sobre la digressió», *Forma: Revista d'estudis comparatius. Art, literatura, pensament*, 2 (tardor 2010), ps. 13-24.
- BORDAS (1997): Éric Bordas, *Balzac, discours et détours*, Toulouse: Presses Universitaires du Mirail.
- (2003): «Présent et futur narratifs et métadiscursifs dans la prose balzacienne», dins Diaz & Guyaux, (ed.), *Illusions perdues: Actes du colloque des 1er et 2 décembre 2003*, París: Presses de l'Université Paris-Sorbonne, ps. 73-89.

60. Vegeu nota 1.

61. Si les comparem amb les digressions de *L'ombra de l'atzavara* (Barcelona: Selecta, 1964), novel·la que sense ser mancada d'humor aspira a una certa versemblança, observem que si no hi falten les consideracions psicològiques o filosòfiques més o menys tenyides d'ironia (p. ex. 76: «*De vegades, sentir-se dolent en mig de la desgràcia, atribuir-se a si mateix la capacitat de males accions, fa una gran companyia a l'esperit*»; 220: «*Tanmateix, la vida vetlla per establir sàvies compensacions i procura sempre que una cosa vagi per l'altra*»), moltes digressions són informacions «serioses», clarament explicatives, sobre Mèxic i la societat mexicana. P. ex. 55: «*Procurava defensar-se de l'aplatanament, —la rara malaltia espiritual que els europeus pateixen en climes càlids—*»; 170: «*els ferits fugiren [...], perquè els mexicans temen l'assistència oficial, com si fos una prolongació de la desgràcia.*»

- COHN (1997): Doris Cohn, «L'ambigüité générique de Proust», *Poétique*, 109 (febrer 1997), ps. 105-123.
- DÄLLENBACH (1980): Lucien Dällenbach, «Le tout en morceaux (*La comédie humaine* et l'opération de lecture II)», *Poétique*, 42 (abril 1980), ps. 156-169.
- DÉRUELLE (2004): Aude Déruelle, *Balzac et la digression: Une nouvelle prose romanesque*, Saint-Cyr sur Loire: Christian Pirot.
- DODILLE (1987): Norbert Dodille, «L'air ambiant: poétique de l'épiphraise dans *L'Amour impossible* de Barbey d'Aureville», *Revue des Lettres Modernes*, 824-828 (1987), ps. 137-172.
- GENETTE (1983): Gérard Genette, *Nouveau discours du récit*, Paris: Seuil.
- KARABÉTIAN (2004): Étienne Karabétian, «La généralisation sentencieuse dans *Illusions perdues* de Balzac», *L'information grammaticale*, 100 (gener 2004), ps. 31-38.
- PASSERON (1993): Jean-Claude Passeron, «Portrait de Richard Hoggart en sociologue», *Enquête*, 8 (juny 1993), ps. 79-111.
- RABATEL (1998): Alain Rabatel, *La construction textuelle du point de vue*, Lausanne: Delachaux et Niestlé.
- REIS & LOPES (1995): Carlos Reis & Ana Cristina M. Lopes, *Diccionario de narratología* (1988), Madrid: Ediciones Colegio de España.
- SARRAUTE (1956): Nathalie Sarraute, *L'ère du soupçon – Essais sur le roman*, Paris: Gallimard.
- SEARLE (1982): John R. Searle, *Sens et expression* (1979), Paris: Éditions de Minuit.